

zeer anti-joodse beleid van het bestuur van de Nederlands hervormde kerk. Enkele joden konden sinds het begin van de zeventiende eeuw met toenemend succes profiteren van de fricties, die er tussen de lokale en gewestelijke autoriteiten bestonden.

Tenslotte ontstond er, veel later dan in sommige andere Groningse gemeenten, in de stad Groningen zelf een joodse gemeente, die in 1754 een synagoge en een begraafplaats bezat. Het stadsbestuur ging zich vanaf 1775 zeer intensief met deze gemeente bemoeien, hetgeen de schrijver duidt als een toenemende acceptatie van de joden als inwoners, al zijn de bemoeienissen van de autoriteiten niet altijd direkt als gunstig voor de joden te beschouwen.

De schrijver geeft een diepgaande analyse van de houding van de Nederlands hervormde kerk ten aanzien van de joden en andere religieuze minderheden in Groningen. Ook wijdt hij een hoofdstuk aan de joodse migranten en zwervers, die vanuit het Duitse rijk de provincie binnenkwamen. In het algemeen was de toestroom van armen gedurende de gehele achttiende eeuw een groot probleem voor het gewest. De grenzen waren open, er was een voortdurende instroom van seizoenarbeiders in de landbouw, maar uiteraard ook van bedelaars, kermisklanten en andere zwervers, waarvan de bevolking en de overheid niets moesten hebben. Ook de gevestigde joden deelden de afkeer voor de arme joodse bedelaars met de rest van de bevolking. Het bestuur van de joodse gemeente te Groningen probeerde hen dan ook met zeer strenge maatregelen weg te krijgen, als was dit in strijd met de solidariteit en de naastenliefde, die zo'n belangrijk onderdeel van de joodse religie vormen.

Het is jammer dat het zeer gedetailleerde bronnenonderzoek dat aan het leesbaar geschreven en mooi uitgegeven boek ten grondslag heeft gelegen, niet wat meer gegevens over de herkomst van de joden in Groningen en hun culturele achtergrond heeft opgeleverd. Het is duidelijk dat Amsterdam, het centrum van het joodse leven in de Republiek, heel ver weg lag voor de Groningse joden. Van enkele prominente Groningse joden uit de achttiende eeuw is bekend, dat zij uit Hamburg stamden. Ontving de joodse gemeenschap in Groningen haar culturele prikkels, religieuze literatuur en gebedenboeken uit Duitsland, of was het toch uit het verre Amsterdam?

Bij de behandeling van de instroom van arme joden in Groningen heeft Schut een mooie kans laten liggen, om het probleem van de migratie van de joden in een groter verband te behandelen. Alle aan Duitsland grenzende gewesten hadden in de achttiende eeuw in toenemende mate te kampen met de toestroom van relatief grote groepen armen. Gewestelijke verordeningen van Overijssel en Gelderland tegen arme zwerfende joden zijn aan de orde van de dag en hoewel gegevens uit Limburg minder bekend zijn, zal het daar niet anders geweest zijn. Arme joden hebben zich in de grensstreken niet van criminaliteit onthouden. Hun lidmaatschap van joodse of 'gemengde' roversbenden is gedocumenteerd en beschreven. Bestonden ook in Groningen georganiseerde roversbenden, die van de grens gebruik maakten, om aan de hand van de justitie te ontkomen? Hoe gedetailleerd en goed gedocumenteerd de studie van Schut ook is, er blijven nog een paar onbeantwoorde vragen.

R. G. Fuks-Mansfeld

J. R. Leinenga, *Arctische walvisvangst in de achttiende eeuw. De betekenis van Straat Davis als vangstgebied* (Dissertatie Groningen 1995; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1995, 237 blz., f49,50), ISBN 90 6707 365 2).

De zeestraat tussen Groenland en Baffin Land, die naar zijn Engelse 'ontdekker' 'Straat Davis' wordt genoemd, was vanaf het begin van de achttiende eeuw tot de vooravond van de eerste wereldoorlog een belangrijk vangstgebied voor de walvisvaart. In navolging van de Nederlanders, die in 1719 voor het eerst walvisvaarders hier naar toe stuurden, hebben ook Duitsers, Denen, Engelsen, Schotten en Amerikanen in deze uithoek van de wereld hun geluk beproefd. In de literatuur over de geschiedenis van de walvisvaart is aan hun activiteiten de nodige aandacht besteed. De beginfase van de vaart op Straat Davis vanuit Nederland, bij voorbeeld, is vrij uitvoerig beschreven door de publicist P. Dekker. Toch biedt dit proefschrift van Jurjen Leinenga, die als AIO verbonden is geweest aan het Arctisch centrum in Groningen, nog wel iets nieuws.

De vraagstelling zou dat niet direct doen vermoeden. Die is namelijk weinig avontuurlijk geformuleerd. Leinenga stelt zich ten doel, inzicht te krijgen 'in de plaats die het Straat Davisgebied tijdens de achttiende eeuw innam in de Europese Arctische walvisvaart' (10). De omschrijving impliceert dat hij juist de periode waarin de walvisvaart op dit gebied (gemeten naar het aantal gevangen walvissen) haar grootste omvang bereikte, buiten beschouwing heeft gelaten. Volgens een schatting van W. G. Ross en A. Mac Iver zouden in de periode tussen 1719 en 1911 in Straat Davis in totaal 28.394 walvissen zijn gevangen; voor de achttiende eeuw geeft Leinenga zelf een schatting van 9.720 exemplaren, dus circa een derde van de totale vangst in de tijd van de commerciële walvisvaart. Waarom hij de periode na 1800 niet behandelt, licht hij niet toe. De mogelijkheid voor een vergelijking op de lange termijn is door de keuze in elk geval drastisch beperkt.

Daarbij komt dat de vraagstelling maar half wordt beantwoord. Om de plaats van het Straat Davisgebied in de Arctische walvisvaart te bepalen is natuurlijk een vergelijking nodig met het vangstgebied dat de Europeanen al vanaf het begin van de zeventiende eeuw frequenteerden, de wateren rond Spitsbergen. Maar deze vergelijking (die Leinenga in zijn inleiding uitdrukkelijk aankondigt) heeft hij in hoofdstuk 3 van zijn boek slechts op een globaal niveau uitgevoerd, namelijk door te kijken naar het aantal uitgevaren schepen, het aantal gevangen walvissen, het gemiddeld aantal vaten spek per walvisvaarder en de opbrengst in liters traan. De uitkomst is, niet verrassend, dat Straat Davis in de achttiende eeuw — afgezien van een korte periode rond 1730 — altijd minder belangrijk is geweest dan Spitsbergen. Merkwaardig genoeg wordt de vergelijking niet doorgetrokken naar het micro-niveau. In hoofdstuk 4, dat aan 'bedrijfsmatige aspecten van de walvisvangst' is gewijd, heeft Leinenga wel de nodige gegevens bij elkaar gebracht over rederijvormen, rendementen, herkomst van reders, gages en samenstelling van de bemanning, maar niet een uitsplitsing gemaakt naar vangstgebied. Of op één van deze punten een verschil bestond tussen de vaart op Spitsbergen en die op Straat Davis, of reders en bemanningsleden van de ene vaart naar de andere switchten en zo ja, wanneer en waarom ze dat deden, komt de lezer helaas dus niet te weten. En dat terwijl het materiaal dat Leinenga gebruikte zo'n analyse op het niveau van actoren zonder veel complicaties had toegelaten!

Gelukkig heeft de auteur in andere opzichten juist meer gedaan dan zijn simpele vraagstelling beloofde. De kracht van zijn boek schuilt niet in de vergelijking naar vangstgebied, maar in de vergelijking tussen landen en in de analyse van de effecten van de Europese aanwezigheid in Straat Davis voor de lokale walvispopulatie en voor de inheemse bevolking. Systematischer dan enig onderzoeker voor hem heeft Leinenga voor alle Europese landen die in de achttiende eeuw gedurende kortere of langere tijd aan de walvisvaart deelnamen zowel op het niveau van de bedrijfstak als geheel als op het niveau van afzonderlijke ondernemingen gegevens

opgespoord en naast elkaar gezet. Aantallen uitgevaren schepen, aantal gevangen walvissen, aantal liters traan, overheidssubsidies, prijzen van traan en balein, in- en uitvoercijfers van walvisprodukten, rendementen van rederijen — over al die variabelen heeft hij in Nederlandse, Duitse, Deense en Britse archieven en gedrukte bronnen data bijeen gezocht. Dit bronnenonderzoek is ook de basis voor zijn eerder aangehaalde schatting over het totaal aantal gevangen walvissen in Straat Davis voor 1800. In het laatste hoofdstuk, 'Interculturele aspecten van de walvisvangst in Straat Davis' schetst hij aan de hand van scheepsjournalen, reisverhalen en landbeschrijvingen een beeld van de relaties van Europese walvisvaarders, zendingen, kolonisten en kooplieden en de oorspronkelijke bewoners van deze streek, de Eskimo's.

De conclusies van dit geduldwerk zijn de moeite waard. De steun van de Britse overheid aan de eigen reders (om redenen die niets met de walvisvaart en alles met de versterking van de marine hadden te maken) leidde in de tweede helft van de achttiende eeuw tot zo'n enorme groei in het aanbod van traan en balein op de Europese markt tegen zo'n lage prijs, dat de pioniers van de Straat Davisvaart, de Nederlanders en de Duitsers, op den duur weinig anders restte dan de strijd te staken. De omvang van de vangst in Straat Davis was voor 1800 echter toch nog zo klein dat het voortbestaan van de walvispopulatie ter plekke niet werd bedreigd. Europeanen en Eskimo's gingen in die tijd niet als concurrenten, maar eerder als oude bekenden met elkaar om. De sporadische conflicten werden op vreedzame wijze opgelost. Dit alles vertelt Leinenga in een heldere, rustige, soms zelfs wat knusse stijl. Vooroordelen worden zonder veel poespas doorgeprikt. Er ligt dus toch een nuttig en aardig boek. Jammer van de vraagstelling.

C. A. Davids

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

F. G. Moquette, *Van BEP tot BEB. De aanpassing van de bestuurlijke structuren aan de ontwikkeling van de buitenlandse economische betrekkingen in Nederland sinds 1795* (Dissertatie Leiden 1994; [S. 1.: s. n.], 1994, iv + 469 blz., f50,-, ISBN 90 9006528 8).

Reeds in het 'Voorwoord' van dit Leidse politicologische proefschrift met zijn raadselachtige titel staat te lezen waarover het zal gaan: het mandaat van 1946! Het mandaat van 1946? Het bevat een regeling van de plaats van BEB binnen het Nederlandse bestuursapparaat. BEB op zijn beurt is niets anders dan het directoraat-generaal voor de buitenlandse economische betrekkingen. Het ressorteert onder het ministerie van economische zaken maar maakt daarvan — als ik het goed heb begrepen — geen deel uit.

Tweehonderdnegentien bladzijden verder hoort de lezer er van op dat het nog ruim een jaar zal duren voor het mandaat er zou zijn. De voorgeschiedenis heeft veel tijd (en bladzijden) in beslag genomen. De lezer heeft inmiddels heel wat structuren, ontwikkelingen, betrekkingen, oude mensen en dingen die voorbij gaan gezien. Moquette deelt mee dat hij veel heeft weggelaten maar dat is mij eerlijk gezegd ontgaan. Misschien heeft hij opzienbarend nieuws verzwegen. Wat er wel staat is namelijk in de grote lijn al bekend. Van koning Willem 1 gaat het naar de vrijhandel. Daarover viel ook zonder economische kennis veel te praten zodat de